

Солованюк Світлана Миколаївна

Магістратура — Кафедра економіки підприємства

Миколаївський міжрегіональний університет розвитку людини «Україна»,

м. Миколаїв

Солованюк Светлана Николаевна

Магистратура — Кафедра экономики предприятия

Николаевский межрегиональный университет развития человека «Украина»,

г. Николаев

Solovaniuk Svitlana Mykolaivna

Graduate — Department Economics of Enterprise

Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of Higher

Educational Institution Open International University of Human Development «Ukraine»,

Mykolaiv

РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Анотація. Стаття присвячена проблемам і перспективам розвитку малого бізнесу в Україні. Метою статті є оцінка тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні, виявлення проблем оподаткування його діяльності та обґрунтування шляхів їх вирішення. За результатами проведеного дослідження визначено, що малий і середній бізнес в Україні розвивається недостатніми темпами, що свідчить про наявність нереалізованого потенціалу. Однією з причин недостатньо активного розвитку малого бізнесу в Україні є перекося в системі оподаткування, що створюють передумови для використання малого бізнесу в схемах мінімізації податків, а не здійснення реальної діяльності.

Ключові слова: малий бізнес, спрощена система оподаткування, оподаткування підприємництва, роль малого бізнесу.

Аннотация. Статья посвящена проблемам и перспективам развития малого бизнеса в Украине. Целью статьи является оценка тенденций развития малого бизнеса в Украине, выявление проблем налогообложения его деятельности и обоснования путей их решения. По результатам проведенного исследования определено, что малый и средний бизнес в Украине развивается недостаточными темпами, что свидетельствует о наличии нереализованного потенциала. Одной из причин недостаточно активного развития малого бизнеса в Украине есть перекося в системе налогообложения, что создает предпосылки для использования малого бизнеса в схемах минимизации налогов, а не осуществление реальной деятельности.

Ключевые слова: малый бизнес, упрощенная система налогообложения, налогообложения предпринимательства, роль малого бизнеса.

Abstract. The article is devoted to problems and prospects of development of small business in Ukraine. The purpose of this article is to evaluate the trends of development of small business in Ukraine, detection of problems of taxation of its activities and justify their solutions. The results of the study determined that small and medium business in Ukraine is developing at a slow pace, which suggests the existence of unrealized potential. One of the reasons for insufficient development of small business in Ukraine, there are distortions in the tax system, which creates prerequisites for the use of small businesses in schemes to minimize taxes, not the implementation of real activities.

Keywords: small business, the simplified system of taxation, taxation of entrepreneurship, the role of small business.

Вступ. Розвиток малого підприємництва є імперативом державної політики в більшості країн світу. Поряд з економічним ефектом сектор малого бізнесу здійснює вирішальний вплив на зайнятість і добробут громадян, а також динаміку інноваційного розвитку економіки.

Крім того, саме розвиток малого бізнесу є основою формування середнього класу, який є основою суспільства економічно розвинених країн. Значення малого бізнесу для держави визначає одне з пріоритетних завдань державної політики — розширення цього сектора економіки. Цим пояснюється особлива увага держави до системи оподаткування малого бізнесу. Рівень податкового навантаження на цей сегмент бізнесу визначається впливом двох важливих факторів. З одного боку, враховуючи, що на малий бізнес у більшості країн світу доводиться не менше половини ВВП, система оподаткування малого бізнесу повинна забезпечувати стабільні та достатні надходження у бюджет. З іншого боку, оподаткування не повинне перешкоджати його розвитку.

Проблема стійкого розвитку малого підприємництва є досить актуальною і популярною для вивчення дослідниками. Основним теоретичним обґрунтуванням необхідності розвитку саме малого підприємництва при побудові ринково орієнтованої економіки є численні роботи західних економістів — А. Освальда, П. Рейнольдса, Д. Сторі й ін., — у яких на підставі великого масиву емпіричних даних ООН і ОЕСД було висунуто гіпотезу про структурні зрушення в організації виробництва, що відбулися останнім часом і які, в остаточному підсумку, приводять до переоцінки ролі малого бізнесу у світовій господарській системі.

Серед вітчизняних дослідників проблем розвитку малого підприємництва, регуляторної політики розвитку підприємництва та подолання адміністративних бар'єрів можна виділити роботи А. Бутенка, З. Варналія, Л. Воротиної, В. Гейця, О. Кужель, Д. Ляпіна, В. Ляшенка, Ю. Макогона, Н. Шлафман та ін. Однак поряд із низкою проблем, розглянутих та вирішених цими авторами, у їхніх працях не знайшли достатньої уваги питання, що стосуються до визначення зовнішніх чинників, які впливають на зростання або зниження показників малого підприємництва, та рекомендацій щодо поліпшення підприємницького клімату в країні.

Однак темпи розвитку малого бізнесу в Україні ще недостатні. Приватні зміни в системі оподаткування малого і середнього бізнесу не завжди позитивно позначаються на можливостях реалізації потенціалу його розвитку. Саме тому проблеми і перспективи розвитку малого бізнесу в контексті податкових реформ потребують подальших досліджень.

Мета статті — оцінка тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні, виявлення проблем оподаткування його діяльності та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки розвинених країн є розвиток малого бізнесу. Виникнення нових малих підприємств розглядається західними економістами сьогодні як головне джерело збільшення кількості робочих місць, трудового доходу й добробуту, а також потенційний каталізатор інновацій і регіонального зростання. Так, наприклад, у 2012 р. малі й середні підприємства, які становлять 99,8% усіх підприємств у країнах Євросоюзу (EU-27) і забезпечують 67,4% усіх робочих місць, виробили 58,1% усієї валової доданої вартості [1].

Загальні параметри розвитку сектору малого підприємництва в Україні нині не відповідають можливостям і потребам економіки. У докризовий період (2007–2008 рр.) Україна за кількістю суб'єктів малого підприємництва з розрахунку на 1000 населення, що дорівнювало 50–60 одиниць, виходила на рівень найрозвинутіших країн світу (табл. 1). Кожен четвертий чи третій працівник були задіяні на підприємствах сектору малого підприємництва. Але за ефективністю суб'єктів малого підприємництва, їх внеском до загального обсягу виробництва, інноваційною спрямованістю та іншими показниками Україна зараз значно відстає від розвинених країн світу.

Фінансова криза, податкова реформа, падіння курсу гривні, політичний і військовий конфлікт негативно вплинули на темпи розвитку малого підприємництва. Так, кількість суб'єктів малого підприємництва скоротилася з 609 на 10 тис. наявного населення в 2008 р. до 373 у 2013 р., у т.ч. фізичних осіб-підприємців з 530 на 10 тис. наявного населення до 292 за цей же період. Також спостерігається скорочення чисельності зайнятих на суб'єктах малого підприємництва — з 6308 тис. осіб у 2008 р. до 4291,2 тис. осіб у 2013 р., у т.ч. у фізичних осіб-підприємців з 3989,0 тис. осіб у 2008 р. до 2280,5 тис. осіб у 2013 р. Причому повернення показників на до кризовий рівень досі не сталося. Загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва збільшився з 701634,6 млн грн у 2008 р. до 933717,7 млн грн у 2013 р., тобто на 33%. Проте з урахуванням інфляції і падіння курсу гривні цей показник не збільшився, а знизився. Питома вага обсягу реалізованої продукції суб'єктів малого підприємництва у загальному обсязі складає 20,5%. [7, с. 30].

Станом на 01.01.2014 р. загальна чисельність суб'єктів малого підприємництва склала 1702201 одиниць, що на 7,8% більше, ніж за звітний період попереднього року. Зазначений показник збільшився порівняно з аналогічним показником звітного періоду

минулого року у зв'язку зі збільшенням кількості малих підприємств із 76 до 82 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення України, а також зі збільшенням кількості фізичних осіб-підприємців з 271 одиниці до 292 одиниць у цьому ж розрахунку.

Виходячи із результатів динаміки показників, наведених у табл. 1, можна дійти висновку про наявність ряду тенденцій, які засвідчують про недосконалість формування та забезпечення ефективної діяльності суб'єктів малого підприємництва України у після кризовий період протягом 2009–2013 рр. Так, кількість зайнятих працівників на малих підприємствах постійно знижувалася, що у відсотках до попереднього року склало відповідно 96,1; 97,2; 96,6; 98,1; 98,0. Така ж тенденція, за винятком деяких років, спостерігалася і з кількістю зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців — 105,9; 66,1; 84,1; 95,0; 102,1. Окрім цього, динаміка розвитку фізичних осіб-підприємців показує різке зниження показників у 2010 р. Так, чисельність фізичних осіб-підприємців за період з 2009 по 2010 р. скоротилася з 579 на 10 тис. наявного населення до 394 осіб, що склало 68%; чисельність зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців за цей же період скоротилася з 4223,5 до 2794 тис. осіб, що склало 66,1% [8, с. 78].

Як свідчать статистичні дані, найбільший вплив на розвиток малого підприємництва мало податкове законодавство. Податкова система України є однією з найбільш складних не лише серед країн європейського регіону, але і в глобальному порівнянні. Це регулярно підтверджується міжнародними рейтингами і звітами. За даними рейтингу Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації (IFC) Paying Taxes 2013 Україна займає 137 місце зі 183 країн світу за умовами сплати податків, а за критерієм «оподаткування» у вибірковому рейтингу — 165 місце.

Організація малого бізнесу в Україні передбачає можливість здійснення підприємницької діяльності без реєстрації юридичної особи (приватне підприємство), так і з реєстрацією юридичної особи, як правило, приватного підприємства або товариства з обмеженою відповідальністю. Слід зазначити, що до 1998 р. малий бізнес не мав суттєвих податкових преференцій, виняток становили тільки приватні підприємці, які могли торгувати на ринку на умовах сплати фіксованого податку (патенту), при цьому такі підприємці звільнялися від сплати інших податків, крім ринкового збору. Кінець 1990-х рр. не можна назвати світанком економіки України, оскільки темпи економічного розвитку залишали бажати кращого, більше половини підприємств стабільно декларували збитки, а рівень безробіття продовжував рости. В таких умовах необхідний крок з боку держави, спрямований, насамперед,

на ослаблення соціальної напруженості в суспільстві. Саме таким кроком можна вважати введенням в дію Указом Президента (№ 727 від 03.07.1998 р.) спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Указ фактично впроваджував альтернативний режим оподаткування для суб'єктів малого бізнесу [1, с. 151].

Основною його метою було не тільки стимулювання зайнятості населення, але і наповнення доходної частини бюджету в умовах зростаючої збитковості бізнесу (в т.ч. і штучної). Указом передбачалися різні режими оподаткування приватних підприємців та юридичних осіб. Так, для приватних підприємців встановлювалася фіксована ставка єдиного податку в залежності від виду діяльності, яка збільшувалася на 50% при прийомі на роботу нового працівника. Для юридичних осіб було встановлено перелік обмежень переходу на спрощену систему і запропоновано два варіанти сплати єдиного податку: за ставкою 6% плюс ПДВ за ставкою 10%, але без права реєстрації платником ПДВ. Слід зауважити, що на першому етапі впровадження спрощена система дійсно була спрощеною, а сплата єдиного податку передбачала мінімум додаткових платежів.

Ситуація змінилася у 2003 році, коли зміни, внесені в порядок сплати збору на обов'язкове пенсійне страхування та інших соціальних внесків, поставили платників єдиного податку перед необхідністю змиритися з податковим навантаженням. Однак значних негативних наслідків такі нововведення на розвиток малого бізнесу не надали, що частково було пов'язано з розвитком практики використання суб'єктів малого бізнесу в схемах мінімізації податків (як легальних, так і немає).

За результатами анкетного опитування представників малого підприємництва Донецької і Луганської областей, проведеного вченими Інституту економіки промисловості НАН України в 2012 р., серед найбільших труднощів і регуляторних бар'єрів у підприємницькій діяльності респонденти назвали оподаткування і адміністрування податків (47%), видачу дозволів або ліцензій (23%), державний контроль (25%) [3, с. 28].

Оцінюючи вплив Податкового кодексу і законів, що уточнюють його на діяльність підприємства, 59% респондентів відзначили погіршення становища (в тому числі 5% були близькі до банкрутства), 23% вважали, що становище залишилося без зміни, 9% зазначили, що є передумови для поліпшення, і тільки 3% відповіли, що становище покращується. Причому 40% респондентів використали до прийняття Податкового кодексу загальну систему оподаткування і 60% — спрощену. У зв'язку з уведенням Податкового кодексу 44% не припускали у перспективі розширення бізнесу і тільки 26% готові були до цього.

Висновки. Отже, малий і середній бізнес в Україні розвивається недостатньо швидкими темпами, що свідчить про наявність стримуючих факторів реалізації його потенціалу. Одним з таких факторів багато дослідників вважають особливості оподаткування малого бізнесу в Україні. Однак аналіз еволюції практики оподаткування малого бізнесу показує, що умови сплати податків, ведення обліку та надання звітності суб'єктами малого бізнесу в Україні простіше, ніж у більшості економічно розвинених країн. Враховуючи ризик використання підприємств малого і середнього бізнесу в схемах ухилення від сплати податків, вважаємо, що використання альтернативних

систем оподаткування може бути виправданим лише в короткостроковій перспективі. Тому в найближчому майбутньому політика оподаткування малого бізнесу повинна бути переорієнтована на європейський досвід, з поступовим переведенням суб'єктів малого та середнього бізнесу на загальну систему оподаткування із застосуванням пільг в частині стимулювання інвестицій і встановлення порогової величини доходу, що дозволяє сплачувати податок на доходи фізичній особі. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування розміру оптимальних податкових пільг для підприємств малого і середнього бізнесу за умови їх переходу на загальну систему оподаткування.

Література

1. Варналій З. С. Застосування податкового стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності в умовах впровадження норм Податкового кодексу України / З. С. Варналій // Малий і середній бізнес. — 2012. — № 4. — С. 151–158.
2. Воротіна Л. І. Можливості збереження підприємств сектора малого бізнесу економіки України / Л. І. Воротіна // Бізнес Інформ. — 2012. — № 11. — С. 32–37.
3. Данілов О. Д. Інституціональні засади реформування оподаткування малого і середнього бізнесу / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». — Вип. 207. — Черкаси: ЧНУ, 2011. — С. 28–31.
4. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування: навч. посіб. / Ю. Б. Іванов, К. В. Петросянц. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. — 272 с.
5. Ляпін Д. Регіональні особливості державного управління розвитком малого підприємництва / Д. Ляпін // Стратегічні пріоритети. — 2010. — № 1. — С. 34–38.
6. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2011. — 326 с.
7. Напрямки дерегуляції діяльності малих підприємницьких структур в Україні / А. І. Бутенко, Н. Л. Шлафман // Вісник економічної науки України. — 2012. — № 1 (21). — С. 30–33.
8. Орлов В. О. Вплив спрощеної системи оподаткування на подальший розвиток малого бізнесу / В. О. Орлов // Сталий розвиток економіки. — 2012. — № 3. — С. 78–81.